АЗ·БУКИ
Национално
издателство
за образование
и наука

Български език и литература

Научно списание
■ година LVII ■ книжка 3, 2015

Bulgarian Language and Literature

Journal of Language and Literature Education
■ volume 57 ■ number 3, 2015

3 2015
година LVII

София – Sofia
2015

Профил на списанието

„Български език и литература“ е специализирано научно списание. Повече от 50 години то способства за усъвършенстване на образователния процес по български език и литература, като го полага на актуални теоретични (методически, лингвистични, литературоведски) основи, като отстоява европейски стандарти и критерии, но с респект, уважение и съобразяване с националната традиция. То публикува научни изследвания по съществени теми и компоненти на учебната дисциплина български език и литература.

Списанието предоставя възможност на всички, причастни към езиковата и литературната култура на учениците, към начините за постигането ѝ, да участват професионално с научни разработки, да дискутират по проблеми на родноезиковото и литературното обучение, да споделят добри преподавателски практики. То е полезно за учители, университетски преподаватели, докторанти, студенти, експерти, както и за читатели с интереси в областта на продължаващото образование.

Основните тематични направления на списанието са: Езикознание; Литературознание; Методика (на обучението по български език и по литература); Опитът на преподавателя; Мнения и позиции; Рецензии и информация; Личности и събития в образованието и в науката.
За публикуване се допускат материали в посочените направления и отговарящи на изискванията за оформяне.

Периодика на списанието – 6 книжки годишно.

Journal Scope

“Bulgarian Language and Literature” is a specialized scientific and methodological journal. For over 50 years, it has been contributing to the improvement of the educational process in Bulgarian Language and Literature by applying cutting-edge theoretical, methodological, linguistic and literary approaches while meeting the European standards and criteria with respect to national tradition. It publishes research papers on essential topics in Bulgarian Language and Literature.

The journal provides an opportunity for everyone involved in the students’ linguistic and literary background and its realization to participate in professional scientific research, to discuss issues on language and literary training, and share good teaching practices. It is useful for teachers, university professors, doctoral students, experts, and readers interested in the area of continuing education.

The main topics of the journal are: Methodology (training in Bulgarian Language and Literature), Linguistics, Literature, Teacher Experience, Individuals and Events in Education and Science, Opinions and Positions, Reviews and Information.

Frequency: 6 issues per year.

The articles from Bulgarian Language and Literature Journal are listed through EBSCOhost Research Databases

Министерство
на образованието
и науката

АЗ·БУКИ Национално
издателство
за образование и наука

Български език и литература

Научно списание

Bulgarian Language and Literature

Journal of Language and Literature Education

Година LVII ■ Книжка 3 ■ 2015

Volume 57 ■ Number 3 ■ 2015

София – Sofia
2015

Научно списание
Български език и литература
http://bel.azbuki.bg/

Главен редактор:
Проф. д.п.н. Маргарита Георгиева
Шуменски университет
„Епископ Константин Преславски“
ул. „Университетска“ 115, Корпус 1, стая 111
9712 Шумен, България
тел. 054/ 830 350,
e-mail: m.georgieva@abv.bg

Journal of Language and Literature Education
Bulgarian Language and Literature
http://bel.azbuki.bg/

Editor-in-Chief:
Prof. Margarita Georgieva, DSc.
University of Shumen „Konstantin Preslavsky“
115, Universitetska Street, Building 1, office 111
9712 Shumen, Bulgaria,
tel. + 359 54/ 830 350,
e-mail: m.georgieva@abv.bg

Издател:
Национално издателство
за образование и наука „Аз Буки“

Директор:
Надя Кантарева-Барух
Научен ръководител направление
„Обществени и хуманитарни науки“:
проф. Добрин Добрев
Научен ръководител направление
„Природни науки и математика“:
проф. Борислав Тошев
Дизайн на корицата:
Ива Батаклиева
Графичен дизайн:
Симеон Николов
Стилист-коректор:
Анелия Врачева
Разпространение:
Евгений Станчев

Адрес на издателството:
бул. „Цариградско шосе“ 125, бл. 5
1113 София
тел. 02/ 425 0470;
02/ 425 0471; 02/ 425 0472
www.azbuki.bg
e-mail: bel@azbuki.bg

Печат:
„Алианс принт“ ЕООД
Формат 70/100/16
Печатни коли: 6,5

Publisher:
Az Buki
National Publishing House

Director:
Nadya Kantareva-Baruh
Scientific Head of Section
„Social Sciences and Humanities“:
Prof. Dobrin Dobrev, DSc
Scientific Head of Section
„Natural Sciences and Mathematics“:
Prof. Borislav Toshev, DSc
Cover Design:
Iva Bataklieva
Layout Design and Prepress:
Simeon Nikolov
Stylist-Corrector:
Aneliya Vracheva
Distribution:
Evgeniy Stanchev

Publishing House Address:
125, Tzarigradsko Chaussee Blvd., bl. 5
1113 Sofia, Bulgaria
tel. + 359 2/ 425 0470;
+ 359 2/ 425 04 71; + 359 2/ 425 0472
www.azbuki.bg
e-mail: bel@azbuki.bg

Printing House:
Aliance Print Ltd
Size: 70/100/16
Printed Quires: 6,5

Списанието излиза 6 пъти годишно: *книжка 1 (януари-февруари); книжка 2 (март-април); книжка 3 (май-юни); книжка 4 (юли-август); книжка 5 (септември-октомври); книжка 6 (ноември-декември).*
Printout: six issues per year. *Issue 1 (january-february); Issue 2 (march-april); Issue 3 (may-june); Issue 4 (july-august); Issue 5 (september-october); Issue 6 (november-december)*

С изпращането на текст или илюстрация до редакцията на НИОН „Аз Буки“ авторът се съгласява да преотстъпи правата за анонсиране, публикуване и разпространение в изданията на издателството. Авторските права на публикуваните текстове и илюстрации са собственост на НИОН „Аз Буки“.
Материали, които не са одобрени за публикуване, не се рецензират и не се връщат на авторите.

By sending text or illustration to Az Buki Publishing House, the author agrees to submit the copyrights for announcing, publishing and distributing in all Az Buki editions. The copyright of all published texts and illustrations is property of Az Buki Publishing House.
Not accepted for publication texts are not reviewed and sent back to the authors.

ISSN 0323 – 9519 (Print)
ISSN 1314 – 8516 (Online)

Издател на научното списание „Български език и литература“ е НИОН „Аз Буки“ – второстепенен разпоредител на бюджети на МОН

Главен редактор / Editor-in-Chief

Проф. д.п.н. Маргарита Георгиева
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Редактор / Editor

Д-р Мая Падешка

Редакционна колегия / Editorial Board

Д-р Аделина Ангушева-Тиханова, *Манчестърски университет, Великобритания*

Иван Велчев, *91. НЕГ „Проф. К. Гълъбов“, София*

Д-р Ирина Владикова, *Училище „Св. св. Кирил и Методий“, Виена, Австрия*

Проф. д.п.н. Мария Герджикова, *Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Проф. д.п.н. Адриана Дамянова, *Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Проф. Константин Джамбашу, *Букурещки университет, Румъния*

Проф. Кирил Димчев, *Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Милена Иванова, *Министерство на образованието и науката*

Проф. д.п.н. Румяна Йовева, *Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“*

Доц. д-р Ваня Кръстанова, *Пловдивски университет „П. Хилендарски“*

Проф. д-р Ангел Петров, *Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Проф. д-р Радослав Радев, *Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“*

Проф. Стана Смилкович, *Нишки университет, Учителски факултет Враня, Сърбия*

Проф. д.ф.н. Елза Стоянова, *Киевски славистичен университет, Украйна*

Проф. д.п.н. Галя Христозова, *Бургаски свободен университет*

© Министерство на образованието и науката

CONTENTS / СЪДЪРЖАНИЕ

METHODOLOGY / МЕТОДИКА

223 Гражданският дефицит в социокултурната норма на литературното образование [The Civil Deficits in Sociocultural Norm in Literature Education] *Огняна Георгиева-Тенева / Ognyana Georgieva-Teneva*

LITERATURE SCIENCE / ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

238 „Цар Самуил“ на Пенчо Славейков – литературни и историографски контексти [Pencho Slavejkov's "Tsar Samuil" – Literary and Historiographical Contexts] *Страшимир Цанов / Strashimir Tsanov*

246 Константин Константинов и списание „Звено“ [Konstantin Konstantinov and Zveno Journal] *Александра Антонова / Alexandra Antonova*

BULGARIAN LANGUAGE AND CULTURE ABROAD / БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

259 Съботното обучение по български език, литература и странознание в град Кьолн, ФРГ [Saturday's Education in Bulgarian Language and Literature at Cologne, Germany] *Вероника Кампф, Любомир Т. Любомиров / Veronica Kampf, Lubomir T. Ljubomirov*

TEACHER'S EXPERIENCE: A SURVEY OF TEACHERS IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE / ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ: АНКЕТА С УЧИТЕЛИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

274 Зад успешните методически импровизации се крият опит, човечност, интелигентност (На въпросите отговаря Румяна Манева) [Behind Successful Methodological Improvisations Lie Experience, Humanity, Intelligence (Questions Meet Mrs. Rumyana Maneva)]

INTERVIEW / ИНТЕРВЮ

285 „Важно е да разберем как човек възприема информацията, как учи езика и как го възпроизвежда“ (интервю с проф. Светла Коева, директор на Института за български език, БАН) [It is of Great Importance to Understand the Way a Person Perceives Information, Learns a Language and then Reproduces It (An Interview with Prof. Svetla Koeva, Head of Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)]

PERSONALITIES AND EVENTS IN EDUCATION AND SCIENCE / ЛИЧНОСТИ И СЪБИТИЯ В ОБРАЗОВАНИЕТО И В НАУКАТА

288 За приносите на проф. Кирил Димчев в българистиката (с признателност пред неговия 80-годишен юбилей) [On Prof. Kiril Dimchev's Contributions in Bulgarian Studies (In Honor of His 80th Anniversary)] *Илияна Горанова / Iliyana Goranova*

302 Любомир Георгиев на 85 години [85-anniversary of Lyubomir Georgiev]

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

303 Архиви, прицели и ерудиции [Archives, Aims and Eruditions] / *Владимир Атанасов / Vladimir Atanassov*

308 Стилистиката, или за радостта и отговорността да избираш [Stylistics or for Gladness and Responsibility to Choose] *Андреана Ефтимова / Andreana Eftimova*

311 „Креативно мислене“ от Мадрид [Creative Thinking from Madrid] *Десислава Нейкова /Dessislava Neykova*

UPCOMING IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE JOURNAL / ПРЕДСТОЯЩО В СПИСАНИЕ „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА”

313 Българистични четения – Сегед 2015

314 READ IN THE LATEST ISSUES OF “AZ BUKI“ JOURNALS / В НОВИТЕ БРОЕВЕ НА СПИСАНИЯТА НА ИЗДАТЕЛСТВО „АЗ БУКИ“ ЧЕТЕТЕ

316 GUIDE FOR AUTHORS / УКАЗАНИЯ ЗА АВТОРИТЕ

СЪБОТНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, ЛИТЕРАТУРА И СТРАНОЗНАНИЕ[1)] В ГРАД КЬОЛН, ФРГ

Вероника Кампф[2)] и Любомир Т. Любомиров[3)]

Въведение

Българското училище в Кьолн е създадено като родителска инициатива благодарение на усилията на група българи от града и околността, осъзнали необходимостта от обучение на собствените си деца на български език, литература и култура. Прокарването на пътека винаги е трудно, раздвижването на административни и бюрократични структури, колкото и хуманна да е целта, никога не става без висока мотивация и пълна убеденост във важността на преследваната цел. Като всяко ново начинание, и в този случай успехът на замисленото дело зависи до голяма степен от готовността на заинтересованите да инвестират безвъзмездно лично време и средства, да се борят с трудности от най-различен и често непредвидим характер, да организират и популяризират идеята си сред българската общност.

През 2009 г. историческият момент за създаване на българско училище в Кьолн явно е настъпил и инициативните българи правилно тълкуват назрялата ситуация. Българската диаспора в града се е разраснала забележимо след откриването на нови възможности за работа в Германия за гражданите от страните на ЕС, редица наши висококвалифицирани и интелигентни сънародници се установяват в известния катедрален град на Западна Германия. В университета на града междувременно съществува и работи организация на българските студенти, чийто брой също така нараства с бързи темпове. Недалеч, в бившата столица Бон, по това време все още се намира и дипломатическото представителство на Република България – най-висша инстанция за защита правата на българските граждани в Германия.

Стъпка по стъпка инициативата се популяризира и се записват все повече деца за обучение. Важно постижение е осигуряването на учебни стаи в приветлива сграда от системата на социалната организация „Каритас“ в един от най-разноцветните от етническа и културна гледна точка квартали на града. Намират се и квалифицирани педагози, готови да преподават български език и литература на малките българчета. И така, през март 2009 г. отваря вратите си първото съботно българско училище в Кьолн с програмното име „Аз Буки Веди“, концепирано за

провеждане на занятия първоначално за децата от I до IV клас.

От учебната 2013 година към училището се откриват също така по две групи на българска детска градина и за предучилищна подготовка. Междувременно са завършили първите абсолвенти на училището и се планира разширяването му с V клас и интензивен курс за обучение на деца, непосещавали детската градина и предучилищния клас. Кафенето на гостоприемните домакини в сградата на „Каритас“ винаги е пълно, а тържествата по случай Коледа и особено за 24-ти май събират млади и стари и сплотяват българската общност. От учебната 2014 г. българското училище в Кьолн е включено в списъка на училищата, одобрени за получаване на финансова помощ от Министерство на образованието и науката (МОН) съгласно с ПМС № 334 от 2011 г. Този факт е важен не само от финансова, но и от морална гледна точка – поради признанието и оценката на труда на организаторите и поради документирането на принадлежността на училището към задграничния образователен ландшафт на България.

В тази статия ще споделим някои мисли от нашия шестгодишен опит относно обучението на децата от български произход на български език, литература и странознание в условията на немско-българско двуезичие. Проблемите, с които се сблъсква обучението по роден език в чуждоезикова среда, до голяма степен са сходни за всички съботно-неделни училища зад граница. Съществуват обаче и различия, произлизащи от спецификата на интерференцията между български и немски език. Подрастващите билингви изучават родния си език в един малък български оазис сред немското езиково море. Високомотивираните родители водят децата си на българско училище доброволно в свободния си съботен ден, мнозина пътуват за тази цел не само от Кьолн, но и от по-далечни градове, инвестират време и средства, за да осигурят на децата си по няколко часа систематично и професионално провеждано обучение по български език, литература и странознание. Съзнанието за жертвите, които правят родителите, повишава още повече отговорността, която носят ръководството и преподавателите, за да дадат за краткото време най-доброто и най-полезното на своите възпитаници.

1. Някои особености на обучението по български език, литература и странознание в немскоезикова среда

1.1. Учебен график, класове и групи

Учебната година в българско училище „Аз Буки Веди“ – Кьолн, е с продължителност от 10 и половина месеца и се организира в съответствие с графика на учебните срокове във Федерална провинция Северен Рейн-Вестфалия, ФРГ. Обучението се провежда всяка събота по предварително изготвен годишен план, с изключение на съботите, съвпадащи с ваканциите в провинцията. По този начин се осигурява годишен хорариум от около 110 учебни часа, вариращ в зависимост от възрастта на учениците (при средно 32 учебни дни по 3,5 – 4 учебни часа). Работи се в малки групи (класове) по утвърдените програми на МОН за провеждане

на обучението по БЕЛ, както и по предметите „Роден край“ и „Човекът и обществото“. Особено важен за нас е принципът на малките групи, даващ възможност да се обърне внимание на всяко дете (за хетерогенния състав на класовете и групите виж точка 3). Чрез индивидуален подход насърчаваме всеки ученик да се развива в личното си темпо.

1.2. Учебни помагала и начин на работа по български език

Използваме учебните помагала на „Издателство Булвест 2000“, идентични с използваните при обучението по БЕЛ в училищата в България. Обучението се провежда от квалифицирани преподаватели с педагогическа правоспособност и с присъдена професионална квалификация „учител“. При подготовката на учебните занятия преподавателите се ръководят от „Книга за учителя“ на същото издателство.

Въпреки наличието на разработените през последните години адаптирани програми и пособия за обучение в чужбина в нашето училище си служим с неадаптираните учебни пособия. Отчитайки усилията на Министерството за подпомагане на задграничното обучение по БЕЛ, поради редица комплексни причини, засега педагозите и настоятелството се въздържат от въвеждането на адаптираните програми и пособия в нашето училище. Това решение обосноваваме с желанието си да не намаляваме изискванията към знанията на нашите ученици. Автоматичното въвеждане на адаптираните програми и пособия за обучение в чужбина ограничава учебния материал по начин, който не е обоснован и оправдан от гледна точка на конкретните потребности на българските ученици в условията на немско-българско двуезичие. Един добре обмислен подбор на учебния материал, съобразен с тези условия, би поставил обучението по БЕЛ на качествено ново равнище. Адаптираните учебници обаче не са пригодени към знанията и потребностите на нашите двуезични ученици. Затова предоставяме на преподавателите, познаващи най-добре потребностите и нивото на знания на учениците си, възможността, в рамките на учебната програма сами да направят избор относно доминантите върху преподавания материал. При това преподавателите отчитат явленията на интерференция между двата езика, представляващи източник за грешки (виж точка 2) и координират учебния материал с програмата в немските училища, като се опират на ученото от децата по немски, английски, френски, латински и други езици, т.е. на немалкия лингвистичен опит на учениците, растящи в условията на двуезичие и многоезичие.

Немското и българското училище могат взаимно да се допълват и подпомагат, ако съумеем да използваме положителните ефекти на двуезичието. Повечето ученици посещават в българското училище клас под регулярния си клас в немското училище. По този начин положителният ефект от трансфера на фактологични знания по езика се оползотворява оптимално. Така например учениците от III клас знаят отлично какво е съобщително, възклицателно и въпросително изречение и какви препинателни знаци се поставят в края му, така че на тази тема е излишно

да се обръща особено внимание. Също така учениците имат достатъчно адекватна представа за същността на основните части на речта и пренасят по аналогия тези свои знания и върху българските части на речта. Благодарение на познанията им по тези основни езиково-граматични въпроси остава повече време за съсредоточаване върху такива типични проблеми от българската граматика, които нямат аналог в немската и други граматични системи, като например членуването с пълен и кратък член или използването на преизказни форми в несвидетелски разказ.

Приемането на адаптираните учебни помагала би лишило нашите добри и отлични ученици (вж. представената диаграма 1Б) от възможността за по-задълбочено обучение по предмета. Работейки по неадаптираните учебни помагала, по-амбициозните ученици могат посредством допълнителна самостоятелна работа вкъщи да се доближат до знанията на своите връстници в България. В неадаптираните учебни тетрадки се съдържат достатъчно голям брой разнообразни упражнения и задачи, работата по които е в основата на самостоятелните занимания вкъщи.Това е една амбициозна цел, която преследваме за една част от нашите ученици. Поради тези причини засега фаворизираме използването на неадаптираните учебни пособия, съдържащи повече и по-богат учебен материал, като предоставяме на преподавателите възможността за разумна селекция на материала, съобразена с немско-българското двуезичие и произтичащите от него особености на усвояването при обучаемите деца.

Учителите си служат допълнително с много други материали, които раздават за работа в занятията и за домашна подготовка. Освен това се прилагат всички възможности на съвременната аудио-визуална техника за онагледяване и разнообразяване на учебните занятия като използуване на записи на български песни, прожекция на филми, диапозитиви, мултимедийни презентации, викторини и други забавни учебни игри.

1.3. Обучението по българска литература

Излишно и неефективно е да се преследват максималистични цели относно количеството на преподадения материал. Немската народна мъдрост „Малкото понякога е повече“[4)] важи особено за материала, предвиден за обучението по литература. Поради ограничения хорариум не съществува възможност за преподаване на целия предвиден в учебниците материал, но това не е и нужно. В обучението по литература напр. е по-разумно да се разгледат по-малко художествени произведения, които обаче да се разработят задълбочено, като се преследват редица комплексни цели от комуникативно, естетическо и аналитично естество. Прочитът, преразказът и анализът на няколко изпълнени със стойностни послания текста от читанката е от по-голяма полза за учениците от четенето на голям брой текстове, в които са използвани трудно разбираеми, рядко употребявани думи и словосъчетания или архаизми. Обучението по литература може да се използва в голяма степен за усвояване на такива важни комуникативни умения като

умения за създаване на преразказ, отговор на поставен въпрос, описание, разсъждение и съчинение по тема. Темите за работа са подсказани от съдържанието на литературните произведения и дават повод за размишления върху общочовешки ценности и морално-етични проблеми. Учениците с желание споделят мислите и чувствата си относно такива проблеми като силата на волята (в разказа „Лунна сила“), готовността за помощ и саможертва (разказите „Малкият беломорец“, „Шведска шейна“), сезонните промени в природата (темата „Великата книга на природата“), българските празници и лични изживявания в тази връзка (материал от читанката за IV клас). Всяка тема дава храна за дискусии и обмяна на мнения и опит, като по този начин децата упражняват речево-комуникативните си умения.

Особено въодушевление настъпва при четенето и анализа на хумористични народни приказки и разкази, като напр. приказките за Хитър Петър „Глупавата хубавица“, „Дядо Петко и баба Пена“ и пр., осмиващи човешки и обществени пороци със средствата на хумора и сатирата. Съчетавайки по този начин полезното с приятното, децата придобиват познания за един типичен жанр на народното творчество с присъщите му особености.

Темите по литература за народните будители, отечеството, славянската писменост и култура и др. имат и допълнителен познавателно-патриотичен ефект, обогатяващ знанията на учениците за историята на България и за нейните видни синове, както и възпитаващи младите хора, растящи извън пределите на България, в родолюбие. Тези теми дават възможност за съчетаване на учебните цели по българска литература с познанията по история на България, за които се предвиждат и допълнителните специални занятия по странознание (виж следващата точка).

Стремежът към придобиване на солидни познания, както и писмени и устни умения по литературен български език, от децата е основният приоритет на обучението и по литература, тъй като то би им позволило на по-късен етап да пристъпят самостоятелно към прочита на класическите български и преводни литературни произведения. За този нов прочит съзрелите вече наши възпитаници ще разполагат със съответната езикова подготовка, която ще им даде възможност за по-добро осмисляне на българското и чуждестранното литературно наследство и култура. За целта учениците се насърчават да използват и училищната библиотека, създадена с много старание и любов от родителския съвет към училището ни. Всички наши ученици получават прекрасно оформена в цветовете на българския трикольор електронна карта за достъп до библиотеката, която непрекъснато се обогатява с нови книги.

Важен етап в обучението по четене е провеждането на задължителен конкурс по изразително четене за I и II клас в края на всяка учебна година. Независимо жури, включващо и университетски преподаватели, оценява уменията на децата по гладко и изразително четене и награждава победителите, което е добър стимул за учениците.

С цел независимата проверка на знанията на нашите възпитаници в края на всяка учебна година е абсолютно необходимо и полагането на общодържавния „Тест-

пробация за външно оценяване“ за съответния клас, резултатите от който предоставят допълнителна ценна информация на българските институции и в частност на МОН за приложението на този тип обучение по БЕЛ зад граница, вж. точка 4. За целта подготвяме учениците своевременно и регулярно по отделните изпитни елементи като диктовка, четене на текст с разбиране, тестови задачи с избираем или със свободен отговор. Учениците полагат в III клас на немското училище съпоставимия задължителен тест по немски език, т.нар. VERA-Test[5)] , така че те по същество вече са запознати с особеностите на тази изпитна форма. Тестът дава възможност за комплексна проверка на редица важни знания и умения на учениците като правопис, разбиране на непознат текст при четене, целенасочено отсяване на необходимата информация, осмисляне на поставените по различен начин тестови въпроси, както и степен на усвояване на изучения езиково-граматичен материал.

1.4. Обучението по предметите „Роден край“ и „Човекът и обществото“

Обучението по интердисциплинарните предмети „Роден край“ и „Човекът и обществото“ обогатява познанията на учениците по история и география на България както и за културата на нашия народ. За целта се използват разнообразни аудио-визуални материали, викторини и образователни игри, които засилват интереса на децата към страната и мотивацията им да посещават и лично забележителностите на България. В края на учебната година най-малките ученици получават традиционно книжка за печати със 100-те национални обекта, за да могат през лятната ваканция да попълват колекцията си от печати, посещавайки забележителностите на българската родина.

Учениците от III и IV клас с ентусиазъм работят по атласа и сборника с контурните карти на България, както и изпълняват задачите в цветно оформената тетрадка по предмета. Често използваме текстове от учебника по „Човекът и обществото“ и за диктовка или попълване на пропуснати думи, като по този начин съчетаваме обучението по български език с обогатяването на знанията на учениците за България. На забележителни дати от историята на българския народ провеждаме тематични занятия, посветени на народните будители, на Васил Левски, на борците за свободата на българския народ и пр.

1.5. Обучението по превод

За най-големите ученици от нашето училище се провеждат факултативно упражнения по писмен и устен превод. По този начин особено ясно изкристализират различията между двата езика и у учениците се развива на контрастивна основа езиковото чувство спрямо двата езика, особено полезно за бъдещите преводачи. За писмен превод се използват откъси от художествени творби на съвременни автори в двете посоки: от български на немски и обратно.

При устния превод учениците упражняват консекутивен и симултанен превод на кратки сегменти, като се опитват да предадат възможно най-точно

и бързо смисъла на чутото. Упражненията по превод мотивират допълнително учениците да развиват лексиката си и да работят върху езиковия си изказ. Използването на откъси от популярни детски и юношески творби, познати на учениците, стимулира допълнитено интереса им да се превъплътят в ролята на преводача, стремящ се към най-адекватно предаване на мислите и чувствата на автора и героите на произведението.

2. Немско-българската интерференция като предизвикателство пред обучението по български език и литература в рамките на българската диаспора във ФРГ

Интерференцията на немския език при обучението на български език е неизбежно явление, което обаче може да бъде регулирано до известна степен и използвано при обучението в нужната посока. Явленията на интерференция са изключително разнообразни и засягат всички езикови равнища, така че в рамките на тази статия можем само да дадем за пример единични проблеми.

Граматични структури от немски език се пренасят по аналогия в български език. Един общоразпространен пример за този тип интерференция е двойното отрицание в български език, което няма свой аналог в немски език. Децата, учещи български език, допускат често под влияние на немски език следната грешка:

(1) Никой дойде да играем. ´Niemand kam zum Spielen.´

(2) Никъде видяхме такъв магазин. ´Nirgendwo haben wir so einen Kaufladen gesehen.

(3) Имаше нищо за ядене. ´Es gab nichts zum Essen.´

Много ярко изразена е интерференцията на немски език в словореда на изречението, особено на сложното. В немски език в простото съобщително изречение глаголът заема втора позиция, докато българският език в това отношение е много по-гъвкав и глаголът може да бъде разместван в зависимост от тема-рематичното съдържание на изречението. В подчиненото изречение глаголът в немски език се намира на последно място – явление, чуждо на българския език. Обучаваните деца копират този словоред и в български език, образувайки изречения с небългарски словоред, напр.:

(4) Червената шапчица попитала баба си защо ушите ѝ толкова големи ***са****.*

Разпространени са грешките с предлози, произлизащи от различията в рекцията на глаголите, както и изрази, превеждани буквално на български език, напр.:

(5) Разкажи ми приказката ***на*** *Пепеляшка*. ‚Erzähl mir das Märchen **vom** Aschenputtel.‘

(6) Дошли приятели ***от*** *тях*. ‚Es sind Freunde **von** ihnen gekommen.‘

(7) Аз ***идвам*** *от Дюселдорф*. Вместо: *Аз съм родом от / живея в Дюселдорф*. ‚Ich komme aus Düsseldorf.‘

(8) ***Трябвам*** *да уча.* ‚Ich muss lernen.‘

(9) ***Бивам*** *да дойда*. ‚Ich kann kommen.‘

В словообразуването съществена е разликата между немския език, с присъщия му афинитет към образуването на сложни думи, и българския език, в който сложните думи обхващат много по-ограничени словообразователни модели въпреки съвременните тенденции за попълването им. В немския език могат да се съчетаят в една сложна дума цели изрази и изречения, докато в български език много по-разпространени са аналогичните словосъчетания с относително прилагателно и съществително име, напр.:

(10) Днес в училище е ***играчки-ден***. ‚Heute ist in der Schule der Spielzeugtag.' срв. правилното: ‚ден, когато децата могат да си донесат играчки от вкъщи'.

При обучението на нашите ученици учителите обръщат особено внимание на източниците на грешки с цел предотвратяването им. Предвидено е издаването на специално писмено пособие, систематизиращо типовете грешки на българо-немските билингви.

3. Един неизбежен проблем при обучението – хетерогенният състав на учениците

Всички деца, посещаващи българското училище, са от български произход, като поне единият от родителите им е матерен носител на езика. Този факт обаче съвсем не означава, че децата в диаспорни условия също автоматично се превръщат в матерни носители на българския език. Констатацията на г-жа Ботева-Владикова[6] относно трите типа ученици по отношение на владеенето и предпоставките за обучение на български език в чуждоезикова среда важи и за нашите ученици. Поради хетерогенността на групите/класовете се налага едновременното обучение на деца с твърде различни езикови познания и не на последно място – с различна мотивация, което е истинско предизвикателство за преподавателите.

Най-благоприятни предпоставки за усвояването на езика на матерно или близко до него равнище[7] имат децата от семейства на двама български родители, където в домашна среда се говори само на български език. Тази констелация се среща при голяма част от нашите ученици. Почти без изключения обучаваните от нас ученици са второ поколение в оформящата се нова българска диаспора. Някои от децата са пристигнали наскоро с родителите си от България, други пребивават от ранна възраст или са родени в Германия, като не са посещавали никога училище в България. Различията в емигрантската биография играят важна роля в степента на знанията на българския език и мотивацията у нашите ученици.

Новодошлите деца от България първоначално говорят фонетично и граматично вярно, имат сравнително богат лексикален запас и готовност да се артикулират на български език. При всички новодошли обаче се наблюдава по-голяма мотивация за интегриране в немското общество и усвояването на немския език от мотивацията за изучаването на български език. Социалният престиж на българския език в много случаи, за съжаление, не подпомага мотивацията у децата за полагане на особени усилия за изучаването му.

За високата степен на асимилация е показателен фактът, че дори и при тази целева група под доминантното влияние на немския език родният български език сравнително бързо закърнява, като знанията на децата по български език бавно, но сигурно се влошават. Процесът на трансформация на родния български език в нероден се развива с изключително бързи темпове пред очите ни. В междучасията в българското училище децата предпочитат да общуват помежду си на немски език. При пълното разбиране за обективно протичащите процеси същевременно изпитваме тревога за това, че българският език се загубва безвъзвратно за голяма част от децата на нашите сънародници от българската диаспора. Загубата на езика е сигурен индикатор за асимилацията на един човек и една етническа група, в случая българската диаспора в Кьолн и околността. Красноречив е обаче и фактът, че редица млади и просветени българи, намерили в Германия професионална реализация, правят всичко възможно да предадат родния език и българската култура на своите деца. Това е причината да се опитваме като институция да противодействаме на процеса на изчезване на българския език от езиковата памет на децата ни.

При това абсолютно ясно за всички ни е, че само съботното обучение е твърде недостатъчно за усвояването на езика и познанията по езика, литературата и културата на България. Основната задача и отговорност лежи върху плещите на самите родители и близки, които създават в личната си семейна среда предпоставките за запазването на родния език или за постепенното му изчезване. Контактите с България, посещенията в страната, общуването с баби, дядовци, други близки и приятели на български език представляват много важен фактор за оцеляването му децата на българските емигранти.

Втората голяма група ученици в нашето училище произлиза от бинационални немско-български бракове. От гледна точка на билингвизма важно значение има фактът дали усвояването на двата езика е станало едновременно (симултанно), или последователно (консекутивно), виж Менхард (2014)[8)] . Механизмите за усвояване на български език като роден, матерен, и като втори, вече чужд, когато той започва да се изучава едва след немския език, са съвсем различни. Някои родители по различни причини пропускат първите години от живота на децата си, за да ги въведат в българската реч и българското светоусещане. Това е жалко, тъй като малкото дете усвоява безпроблемно паралелно два и повече езика. Самият факт, че монолингвизмът в света не е правило, а по-скоро изключение, говори красноречиво за това, че многоезичието е присъщо на човека и го обогатява както в когнитивно, така и в културно отношение. Поради неоснователна загриженост за мнимото двойно натоварване на детето и опасността от объркването на езиците не бива да се пропуска най-подходящият момент за полагане на основите на знанията по български език у децата в ранна детска възраст. Тази грешка е разпространена сред бинационалните семейства, в които единият родител, обикновено майката, е от български произход. В случая става въпрос до голяма степен за недостатъчна информираност и известна инертност, тъй като разговарянето на български език с детето от най-ранна възраст

невинаги е удобно. То изисква от съответния двуезичен родител упоритост и последователност, гъвкавост и постоянство. „Превключването на кода“ (*code switching*) е свързано с повече усилия от страна на двуезичния родител, които обаче по-късно многократно се възнаграждават. Едно от изискванията за успешното провеждане на билингвалното възпитание е и толерантността на чуждоезичния партньор, готов да приеме факта, че семейните езици са два и че евентуално една част от информацията стига до него по косвен път – посредством превод или изобщо не достига. Въпреки трудностите всеки един от родителите трябва да се старае да разговаря с детето на родния си език. Това е и най-естественият начин на общуване между дете и родител, тъй като на родния език човек може да изрази най-добре чувствата и мислите си. Смешно и тъжно е, когато чуждоезичен родител разговаря с детето си на несъвършен немски език. Логичен е изводът, че детето би имало повече полза, ако родителят разговаря с него на родния си български език.

Опитът показва, че чрез последователното прилагане при комуникация с детето на принципа „един човек – един език“, т.е. българският родител разговаря с детето винаги на български, а немският – на немски език, не се стига до объркване на езиците у децата, като на по-късен етап децата превключват безпроблемно от единия на другия език в зависимост от това, с кого разговарят, и овладяват и двата езика на еднакво високо равнище.

4. Тест-пробация за външно оценяване по български език и литература (БЕЛ)

Тук ще представим резултатите от проведения през периода 2011 – 2014 г. в училище „Аз Буки Веди“ – Кьолн, ежегоден тест-пробация за външно оценяване по български език и литература (БЕЛ) за IV клас на МОН, използван като референтен при проверката на знанията на възпитаниците на нашето училище в края на всяка учебна година. Бихме се радвали, ако изводите са полезни и за други задгранични дружества, осъществяващи или възнамеряващи да организират подобен тип обучение за децата от българската диаспора. Считаме, че интерпретацията на представените резултати и изводи би послужила и като ориентир на МОН при бъдещото оптимизиране на адаптираните учебни програми и пособия за този тип училища.

4.1. Използвана методика

С цел адекватната и независима проверка на знанията на нашите възпитаници в края на всяка учебна година децата от IV и V клас полагат тест-пробация за външно оценяване за съответния клас, идентичен с провеждания от МОН за съответната учебна година тест по БЕЛ в РБългария. Представените в настоящата работа резултати обхващат две групи деца, възпитаници на нашето училище, положили гореспоменатия тест за IV клас, както следва:

1. деца от български произход, родени или израснали във ФРГ и непосещавали училище в България;

2. деца от български произход, посещавали училище в България и имащи определена образователна степен, които за определен период от време са продължили образованието си в училището в Кьолн (деца на български граждани с временни трудови договори и непостоянно пребиваващи във ФРГ, като български държавни служители; гостуващи университетски преподаватели и др.).

Получените резултати са сравнени в статистическа диаграма с получените в седем региона на България през 2008 година. За съответните региони са използвани данни от страницата на МОН за съответната учебна година.

4.2. Статистическа обработка на резултатите

Данните от проведения тест-пробация за външно оценяване за IV клас са обработени със статистическия софтуерен продукт „Граф Пад Призм 4“. Резултатите са представени като средноаритметична стойност и стандартна грешка. Наред с това във втората част на представената по-долу диаграма е използвано и статистическо представяне „Scatter dot plot“, онагледяващо индивидуалната успеваемост на всяко от децата, положили теста, както и стандартното отклонение от средноаритметичната стойност. Успеваемостта е изчислена на база на точките, получени от теста (точки от проведената диктовка, сумирани с броя на верните отговори от тестовите задачи), и е представена като процент от максималния възможен брой точки. Поради ограничения брой деца (n=12), обхванати в това статистическо представяне, както и липсата в изнесените от МОН данни за броя на децата, положили същия тест в България, а също и за стандартното отклонение на стойностите за 2008 г., получените резултати не са подлагани на допълнителни тестове за статистическа достоверност.

4.3. Резултати относно успеваемостта на възпитаниците на училище „Аз Буки Веди“ – Кьолн, на годишния „Тест-пробация за външно оценяване“ за IV клас

Въпреки особеностите в развитието на обучаваните от нас двуезични деца, както и силно ограничения брой часове в сравнение с наложения в България стандарт от около 220 часа годишно, на този етап работата в малки учебни групи в училище „Аз Буки Веди“ – Кьолн, осигурява ефективна работна атмосфера и сравнително добра успеваемост на обучаемите при значително по-малък годишен хорариум (вж. представената диаграма). Получените резултати недвусмислено показват потенциала на задграничното обучение при съблюдаване на одобрените и утвърдени от МОН програми за провеждане на обучение по БЕЛ.

5. Заключителни бележки и изводи

Динамичното развитие на нашето училище в рамките на кратката му история и постоянно увеличаващият се интерес към него показват острата нужда от съществуването на такъв тип образователни институции, запазващи българския

дух и култура сред децата и подрастващите в нашата новооформяща се диаспора в Кьолн и околността. Само в рамките на последните пет години броят на учениците в нашето училище се увеличи около пет пъти, откриха се детска градина и предучилищна група, както и самостоятелни паралелки за I, II, III, IV и V клас. Планирано е и откриването на група/и за начално и интензивно обучение на деца със слабо (предимно пасивно) владеене на български език, които при достигане на подходящо ниво да бъдат интегрирани в съответните класове. В рамките на нашата родителска инициатива се стараем да поддържаме високо качество на обучение, съпоставимо с обучението в България. Това изисква стройна организация, която понастоящем се осигурява благодарение единствено на доброволния и самоотвержен труд на училищното ръководство и настоятелство от немско-българско дружество за културно-просветна дейност „Аз Буки Веди“. Смятаме, че фокусът на дейността на училище „Аз Буки Веди“ трябва да бъде насочен основно върху оптимизирането на образователния процес, а не върху разширяването на полето от дейности. В тази връзка трябва да се спомене, че нерядко поради криворазбран патриотизъм в редица задгранични дружества, развиващи образователна дейност и предлагащи обучение по роден език, чисто образователният процес се подавя от желанието на ръководствата им да развиват паралелно и разнообразна културна дейност. Това на практика намалява още повече времето за обучение, което води до: 1) нетрайно и незадоволително усвояване на учебния материал, 2) липса на приемлива успеваемост на възпитаниците им, 3) допълнително демотивиране на родители и деца и в крайна сметка 4) прекратяване на посещенията на съботно-неделните уроци поради ненамирането на смисъл в обучението в този му вид.

В рамките на заложеното в програмата обучение по предметите „Роден край“ и „Човекът и обществото“ и в съответствие с календарния план се отбелязват празниците на Съединението, денят на народните будители, националният празник на България и др., а на 1 март по традиция всички деца и родители получават мартеници. При честването на важните дати в нашата история обаче се стремим да избегнем излишната ритуалност и парадност, изискващи значително време за подготовка, което налага и намаляване на броя на ефективните учебни занятия в рамките на една учебна година. Ръководството и преподавателите на училище „Аз Буки Веди“ нямат негативно отношение към честването на празниците, свързани с българското културно наследство, но отчитат важното влияние на фактора „ограничено време“, характеризиращ съботно-неделното обучение. Този фактор неминуемо изисква набелязването на приоритети при планирането на учебните занятия. Допълнителните инициативи се провеждат факултативно след учебните занятия, за да не лишават възпитаниците ни от строго резервираното време за езиково обучение. Поради това и с оглед постигането на по-голяма ефективност в училище „Аз Буки Веди“ тържествено се отбелязват само Рождество Христово и Денят на славянската писменост и

българската култура – 24-ти май. Тези съботи са неучебни, като се провеждат училищни тържества, на които нашите възпитаници представят програма, свързана със съответния празник.

Като неучебен ден за учениците от I и II клас в нашия годишен план е заложен освен това и денят за традиционния ни Годишен конкурс по четене, чрез провеждането на който, въпреки загубата на една учебна събота, практически се осъществява годишният контрол на обучението в тези класове и обратната връзка с родителите в края на всяка учебна година.

В заключение, въз основа на нашия близо шестгодишен опит считаме, че началният и най-труден етап в усвояването на родния език зад граница е именно периодът до завършването на IV клас. Интензивното и разумно обучение по роден език през този период намалява негативните явления на езиковата интерференция и способства за запазване на националната идентичност у подрастващите. Опитът ни показва, че поради разпръснатостта на нашата диаспора оптималната форма за обучение по БЕЛ е съботно-неделната, при работа в малки групи, прилагайки индивидуален подход към всеки от учениците. Поради положителния ни опит бихме приветствали въвеждането на „Тест-пробация за външно оценяване“ за децата от IV клас в задграничните училища. Изхождайки от ограниченото време за провеждане на учебни занятия при тази форма на обучение, считаме също, че при планирането на занятията по предмета „Човекът и обществото“ би могъл да се приложи по-гъвкав подход, измествайки ги в основната си част за периода след успешното полагане на „Теста-пробация за външно оценяване“ на децата от IV клас. Това би предоставило възможност за по-добро усвояване на родния език преди започването на по-интензивни занятия по история, география и култура на България.

Обобщавайки собствения си опит, в тази статия направихме само един общ преглед на някои от особеностите на изучаването на български език, литература и странознание сред децата от българската общност в немскоезична среда. За в бъдеще са необходими конкретни и по-задълбочени изследвания върху особеностите на този тип обучение, вземащи предвид многообразието от влияещи фактори. Оптимизирането на учебния процес, към което се стремим, зависи до голяма степен от обмяната на опит в това отношение между образователните институции зад граница под егидата на МОН, координиращо, подпомагащо и контролиращо учебната дейност. Надяваме се тази статия да даде импулс за плодотворни дискусии и откриването на нови пътища за постигане на благородната кауза, на която служим.

Благодарности

Благодарим на ръководителите на „Немско-българско културно-просветно дружество, – Кьолн, Федерална Република Германия“ г-жа Антония Браде и г-н Венелин Арнаудов за изключителния им принос при организирането и утвърждаването на Българско училище „Аз Буки Веди“.

Изказваме изключителна благодарност на преподавателите от Българско училище „Аз Буки Веди“ Ивелина Енчева, Гергана Йосифова, Мария Блажева и Андрей Блажев за сърцатата им работа с нашите възпитаници.

Благодарим и за неоценимата помощ на ръководителя на Дипломатическото бюро на Р България, Бон, ФРГ, за периода 2009 – 2012, г-н Стефан Димитров и на Държавната агенция за българите в чужбина.

БЕЛЕЖКИ

1. Става въпрос за предметите „Роден край“ и „Човекът и обществото“, които тук наричаме за краткост странознание.
2. Автор за кореспонденция: info@azbukivedi.de
3. Авторите са настоящи или бивши преподаватели и настоятели на Българско училище „Аз Буки Веди“ и преподаватели в Университета на Кьолн, Федерална Република Германия.
4. Weniger ist mehr.
5. Vergleichsarbeiten in der Schule (Съпоставителни тестове в училище), проект в резултат на Пиза 2000.
6. Българският език – роден и/или чужд, in: www.eurochicago.com2014/06
7. Терминът *матерен език* тук се употребява в смисъл на роден, доминиращ, основен език, а не буквално, като език на майката, ср. в терминологично отношение напр. Zemskaja, E: О языке русского зарубежья, в: Lew Zybatow (Hrsg.): Sprachwandel in der Slavia 2, 769 – 770, 2000.
8. Кристина Менхард: Някои аспекти на двуезичието при българо-унгарски двуезични деца, в: „Език и литература“ 2011/2012, брой 3 – 4, 51 – 64.

ДИАГРАМИ

Диаграма 1. Резултати от проведените досега тестове в училище „Аз Буки Веди“, сравнени с резултатите, получени в седем региона на България през 2008 година

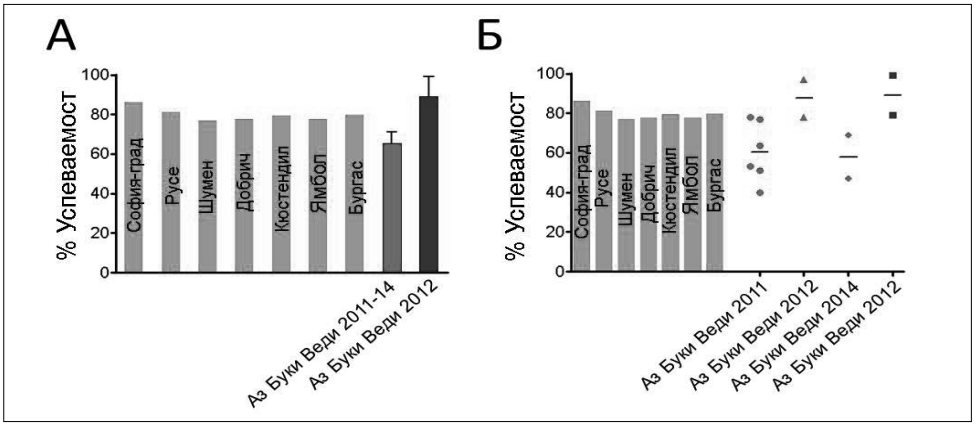

Статистическо сравнение на процента верни отговори, дадени на общодържавния „Тест-пробация за външно оценяване за IV клас“ по БЕЛ в седем региона на Р България, спрямо резултатите, получени при проведените през последните години тестове в нашето училище. **А:** Данни, представени като средноаритметична стойност и стандартната грешка, получени след статистическа обработка на индивидуалните резултати на 12 деца за периода 2011 – 2014 г., положили гореспоменатия тест. Стълбчето в синьо илюстрира успеваемостта на деца, завършили определена образователна степен от Р България и посещавали школата в Кьолн през учебната 2011/2012 година (n=2). В част **Б** на представената диаграма е използвано статистическо представяне „Scatter dot plot“, онагледяващо индивидуалната успеваемост на всяко от децата, положили теста, и стандартното отклонение от средноаритметичната стойност.

SATURDAY'S EDUCATION IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE AT COLOGNE, GERMANY

✉ **Dr. Veronika Kampf**
„Az Buki Vedi“ Bulgarian School of Cologne
Caritashaus, Bertramstr. 12-20
51103 Cologne-Kalk
Department of Slavonic Studies

University of Cologne
Weyertal 137
50931 Cologne, Germany
Email: veronikakampf@gmx.de

✉ **Dr. M. Pharm. Lubomir Todorov Lubomirov**
Institute of Vegetative Physiology
University of Cologne
Robert Koch Str. 39
50931 Cologne, Germany
Email: lubomir.lubomirov@uni-koeln.de